

הרב שמעון קליין

מה בין מבוי לסוכה?

סוגיית מבוא למסכת עירובין

א. הסוגיה

'במה שונה סוכה מן המבוי?' שואלת הגמרא בפתחה של מסכת עירובין, בסוגיה הנראית ללומד כמי שעוסקת בשאלה לשונית: מתי מתנסחת המשנה בלשון "פסול" ומתי היא משתמשת בלשון "תיקון"? קריאה קשובה בשורות הגמרא מפגישה את הלומד בסוגיה המשמשת כמבוא למסכת, ובה משוקעות כמה מהגדרות היסוד העומדות בליבה.

המשנה הפותחת את המסכת עוסקת בהלכות מבוי:

מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה - ימעט,

רבי יהודה אומר: אינו צריך.

והרחב מעשר אמות - ימעט,

ואם יש לו צורת הפתח אף על פי שהוא רחב מעשר אמות - אין צריך

למעט.

[משנה עירובין, א, א]

מהו מבוי? מבוי הוא מעין סמטת רחוב המחברת כמה חצרות אל רשות הרבים. החצרות מגודרות, ובמובן זה למבוי שלוש רוחות - ורוח רביעית הפתוחה לרשות הרבים. מן התורה המבוי מוגדר כרשות היחיד ומותר לטלטל בו, אלא שבשל החשש להוצאה ממנו אל רשות הרבים הסמוכה לו, קבעו חכמים כמה הלכות ביחס לפתח - המעבר מן המבוי לרשות הרבים.¹

הלכה אחת מדברת על קורה המוצבת מעל הפתח, וביחס אליה אומרת המשנה שאם הקורה גבוהה מעשרים אמה - 'ימעט'. כלומר, ינמיך אותה. הלכה שנייה מדברת על רוחבו של הפתח: כאמור, מן התורה מספיקות שלוש רוחות, אבל חכמים גזרו שאם רוחב הפתח אל רשות הרבים גדול מעשר אמות - יש למעט.² על משנה זו פותחת הגמרא ומבררת:

תנן התם: 'סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה, ורבי

יהודה מכשיר'.

מאי שנא גבי סוכה דתני פסולה וגבי מבוי תני תקנתא?

¹ ראו בפירושו רע"ב על המשנה, ד"ה מבוי.

² במשנה העוקבת נזכר תנאי נוסף, לחי - עמוד המוצב לצד הפתח - כדבר שמכשיר את הטלטול במבוי. ראו משנה עירובין, א, ב.

סוכה דאורייתא - תני פסולה, מבוי דרבנן - תני תקנתא.
 ואיבעית אימא: דאורייתא נמי תני תקנתא, אלא: סוכה דנפישין מיליה
 - פסיק ותני פסולה, מבוי דלא נפישין מיליה - תני תקנתא.
 [בבלי עירובין, ב ע"א]³

הגמרא מציגה משנה ממסכת סוכה: "סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה, ורבי יהודה מכשיר".⁴ המשנה מדברת על סוכה שגובהה הוא למעלה מעשרים אמה, והיא מציינת שסוכה כזו פסולה. הגמרא משווה בין שני הניסוחים, והיא שואלת: "מאי שנא גבי סוכה דתני פסולה, ומאי שנא גבי מבוי דתני תקנתא?" - במה שונה הסוכה הגבוהה, בה נקטה המשנה לשון "פסולה", מן המבוי הגבוה בו מוצע התיקון בלשון "ימעט"? הגמרא מציעה שתי תשובות: "סוכה דאורייתא - תני פסולה, מבוי דרבנן - תני תקנתא". גובהה של הסוכה וכלל המידות הנזכרות במשנה הן מן התורה, ולכן ניסוחן הוא בלשון "פסולה". לעומת זאת, מידות פתח המבוי הן הלכה מדברי חכמים, ובהתאם ניסוחן הוא בלשון תיקון.

ואיבעית אימא: בדאורייתא נמי תני תקנתא.
 אלא, סוכה דנפישין מיליה - פסיק ותני פסולה, מבוי דלא נפישין מיליה
 - תני תקנתא.

הגמרא מציעה תשובה נוספת: בהלכה מן התורה (כבסוכה) גם כן תיתכן לשון תקנה ("ימעט"). אך במשנה בסוכה מובאות שלוש הלכות נוספות: "ושאינה גבוהה עשרה טפחים", ו"שאיין לה שלש דפנות" ו"שחמתה מרובה מצלתה",⁵ ולכל אחת מהן מתבקשת פעולת תיקון אחרת: בגבוהה - ימעט; כשאינה גבוהה - יגביה; כשאיין לה שלש דפנות - יוסיף; וכשחמתה מרובה - יצל. משום כך נוקטת המשנה בלשון אחת - 'פסולה', התואמת את כולן. במבוי לעומת זאת, הוראת התיקון היא אחת (אומנם בשתי צורות - להנמיך ולהצר), וממילא הניסוח הוא בהתאם יחידאי - 'ימעט'.

ב. מהו נושא הדיון בגמרא?

פרשנויות שונות נאמרו לשאלת הגמרא ולשתי התשובות הניתנות לה. המכנה המשותף להן הוא בתפיסתן את הנושא כשאלה לשונית, העוסקת בפער שבין לשון "פסול" לבין הוראת תיקון כמו

³ **תרגום:** "שנינו שם (בפתיחה למסכת סוכה): 'סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה, ורבי יהודה מכשיר'. מה שונה שלגבי סוכה אמרו 'פסולה' ולגבי מבוי הציעו כיצד לתקן? - סוכה היא מצווה מן התורה ולכן שנו 'פסולה', מבוי הוא מצווה מדברי חכמים ולכן שנו לשון תיקון. ואם תרצה אמור: גם במצוות מן התורה אומרים כיצד לתקן אלא שבסוכה ישנם פרטים מרובים ולכן התנא פסק ואמר פסולה. במבוי בו אין הרבה פרטים - אמר כיצד לתקן."

כל המובאות הסתמיות בהמשך המאמר מתייחסות לדף ועמוד זה.

⁴ משנה סוכה, א, א.

⁵ שם.

“מעט”: מתי נוקט רבי יהודה הנשיא משנה בלשון אחת, ומתי באחרת.⁶ בהתאם לכך, מספר ראשונים שואלים מדוע לא הקשתה הגמרא על פער דומה הקיים במקומות אחרים, ומביעים בכך את הבנתם את השאלה כבירור לשוני תיאורטי.⁷ על פרשנויות אלו ניתן להקשות:

- התמקדות בהיבט הלשוני מתעלמת מן הדמיון התוכני שבין שתי ההלכות: סוכה הגבוהה למעלה מעשרים אמה, ומבוי הגבוה למעלה מעשרים אמה. ההתמקדות גם מתעלמת מן העובדה שבשתי ההלכות ישנה מחלוקת דומה בין תנא קמא לבין רבי יהודה.
- אם נושא הגמרא הוא בירור לשוני ביחס שבין שני ניסוחים – פסול ומיעוט, מתבקשת הייתה לשון מעין זו: “תני פסולה בסוכה דאורייתא, תני תקנתא במבוי דרבנן”.⁸ בשונה מכך, הגמרא הציבה בחזית את הסוכה ומנגד את המבוי: “סוכה דאורייתא – תני פסולה, מבוי דרבנן – תני תקנתא... סוכה דנפישין מיליה – פסיק ותני פסולה, מבוי דלא נפישין מיליה – תני תקנתא”. המיקוד הנבחר מצביע על כך שהנושא הוא הסוכה והמבוי ולא לשון פסול ולשון תיקון.⁹
- עיסוק בלשוני בפער בין שתי לשונות (פסול או תיקון) ללא כל קשר לנושאים המוצגים במסכת מהווה פתיחה בנושא צדדי, וקשה להבנה.¹⁰

⁶ הכללים הלשוניים העולים מן הגמרא על פי קריאה זו: חלוקה בין הלכה מן התורה, לבין הלכה מדברי חכמים. הראשונה היא חמורה, ובשל כך מתבקש ניסוח בלשון ‘פסול’ המבהיר את חומרתה. השנייה היא קלה יותר, וממילא הניסוח הוא סובלני יותר. עמדה אחרת (‘נאיבעית אימא’): מן התורה ניתן להתנסח בלשון תיקון (ולדבר על ‘מעט’ בסוכה גבוהה). עדיפותה של לשון זו היא בהוראה החיובית שבה (‘לשון נקיה’ – בלשון הראשונים). יחד עם זאת כאשר השימוש בלשון תיקון כרוך באריכות לשון (כגון במשנה בסוכה, שבה קיימים ארבעה פסולים שונים במבנה הסוכה – ‘נפישין מיליה’), המשנה תשתמש בלשון ‘פסולה’ אחת לכולם. בחירת המשנה בלשון ‘פסולה’ היא ביטוי לקיומו של ערך נוסף – הדיבור בלשון קצרה. כאשר ‘לא נפישין מיליה’, כמו במסכת עירובין, מעדיפה המשנה את השימוש בלשון נקיה (שהיא גם לשון קצרה).

⁷ כך לדוגמה התוספות, ד”ה מאי שנא, שואל – מדוע לא הקשתה הגמרא מן הלשון בהדס בו נקטה המשנה לשון פסול ולשון תיקון גם יחד? [“או שהיו ענביו מרובין מעליו פסול ואם מיעטן כשר” (משנה סוכה, ג, ב)]. הנחת היסוד בדבריו היא שהנושא הוא – ההבדל שבין לשון פסול ולשון של תיקון, וממילא הוא נכון באותה מידה בכל משנה אחרת. בתשובתו הראשונה הוא מצביע על לשון ‘גבוהה’ השווה בשתי המשניות, וכאומר שהשאלה אומנם קיימת ביחס לכלל המופעים של לשון פסול או לשון תיקון, אלא שהמשנה בחרה להתמקד בשני מצבים בהם ההבדל בולט לעין.

⁸ על פי הצעה זו, בתירוץ השני היה צריך לנקוט מעין הניסוח הבא: “ואיבעית אימא: בדאורייתא נמי תני תקנתא. מיהו פסיק ותני פסולה בדנפישין מיליה כסוכה; תני תקנתא בדלא נפישין מיליה כמבוי”. או: “מיהו בדנפישין מיליה כסוכה פסיק ותני פסולה, בדלא נפישין מיליה כמבוי – תני תקנתא”.

⁹ באופן תיאורטי דיוק זה נכון גם בניסוחה של השאלה: “מאי שנא סוכה... מאי שנא מבוי”? אילו שאלת הגמרא הייתה לשונית, הלשון המתבקשת הייתה: “מאי שנא פסולה דתני בסוכה, ומאי שנא מיעוט דתני במבוי”? אומנם, ביחס לשאלה ניתן לראות את ההתמקדות בסוכה ובמבוי כנקודת מוצא המשייכת את הדיון אל לשון המשנה. צורך זה אינו קיים בשלב של התשובה, בו מתבקשת ההתמקדות בנושא – לשון פסול או לשון מיעוט (או תיקון).

¹⁰ מקומו המתבקש של דיון מעין זה הוא בשולי הדיון של הגמרא במשנה זו (לשם השוואה, בנורמות של כתיבה עכשווית, דיון מעין זה היה מובא בהערות שוליים, ובוודאי לא בפתיחה לספר).

- שורות אלו של הגמרא מוצבות בפתחה של מסכת נוספת – סוכה, והכפילות מעצימה את הקושי: מה הביא את רבינא ורב אשי להציב בפתחה לשתי מסכתות, סוגיות שהדיון בהן אינו קשור, לא להלכות סוכה ולא להלכות עירובין?

שאלות אלו מזמינות את הלומד לצעוד צעד לאחור, ולבקש מחדש את דרכו בסוגיה.

ג. סוגיית מבוא - מפגש עם עקרונות

שורות אלו של הגמרא הן שורות הפתיחה למסכת עירובין. הנחת יסוד בלימודנו זה רואה בסוגיה הראשונה במסכת, הראשונה בפרק, או בסוגיה הפותחת נושא – סוגיית מבוא. 'סוגיית מבוא' כשמה כן היא: טרם כניסה אל פרטי המשא ומתן התלמודי, אל ההלכות השונות, מבקש התלמוד להפגיש את הלומד עם עקרונותיה – עם המרחב המושגי העומד כתשתית לדיון ההלכתי המפורט שיובא בהמשך. הדעות או העקרונות המוצגים בה, פסוקי המקרא או המקורות בתורה שבעל פה – אינם אקראיים. מקורות אלו מכוננים ערכים ורעיונות המהווים תשתית להלכות הרבות שבמסכת.¹¹ מצוידיים בהנחת יסוד זו, נקרא בגמרא שנית, תוך הקשבה זהירה למילות הסוגיה. מאי שנא גבי סוכה דתני פסולה, ומאי שנא גבי מבוי דתני תקנתא?

במה שונה הסוכה, או – במה ייחודה, שנבחרה בה הלשון 'פסולה', ובמה ייחודו של המבוי שנבחרה בו לשון תקנה?¹² שאלה זו מקפלת בתוכה הנחה סמויה: רבי יהודה הנשיא בחר לפתוח את שתי המסכתות בהלכה דומה, ובכך הוא הצביע על הדמיון הקיים בין הסוכה לבין המבוי. לצד הדמיון, הוא שינה בין הניסוחים, ובכך הוא זימן את הלומד להבחין מהו ייחודו של כל אחד מהם? את הדמיון ניתן לזהות בשורה של היבטים:

1. ראשית, ברקע המשותף: הסוכה היא מרחב התחום במחיצות ובתקרה, והמבוי גם הוא סוג של מרחב התחום במחיצות, ובקורה – המשמשת כמעין תקרה, וביחד מייצרים סוג של מבנה.¹³
2. בשניהם מדובר על חלל הגבוה מעשרים אמה.
3. בשניהם תנא קמא פוסל את החלל הגבוה ורבי יהודה מכשיר. הוזהות בין העמדות מצביעה על מכנה משותף כלשהו.

¹¹ יש לציין כי רבות מסוגיות המבוא נראית כעוסקות בעניינים שוליים. הדיון בהן הוא על לשון המשנה, על סדר או ארגון המשניות, ענייני אגדה, או נושאים שהקשר שלהם אל המשנה נראה כרופף או אסוציאטיבי בלבד. הטענה היא שבדיונים אלו משוקעים מפתחות או מושגי יסוד לנושאים הנדונים במסכת.

¹² יכולה הייתה הגמרא להשיב תשובה טכנית פשוטה: סוכה היא מבנה, ולא תמיד פשוט למעט את גובה מחיצותיה. הקורה לעומת זאת היא חפץ המיטלטל, ופעולת ההנמכה בה פשוטה ומתבקשת. תשובה זו לא נאמרה, מכיוון שהגמרא מבינה שקיים הבדל מהותי הבא ללמד משמעות.

¹³ יש לשים לב לניסוח המשנה שאינו מתייחס אל הקורה, אלא למבוי גבוה, על אף שבפועל המדידה היא לגובהה של הקורה. ניסוח זה מזמן משמעות של גובה למבוי, וממילא יוצר בסיס להשוואה בין חלל המבוי לבין חלל הסוכה.

4. בשניהם גובהן של מחיצות מינימאליות הוא עשרה טפחים, והן נלמדות מן הארון והכפורת שמעליו.¹⁴
5. קווי דמיון קיימים גם בהמשך המשנה: שלוש דפנות מכשירות את הסוכה,¹⁵ ובדומה – במבוי קיימות שלוש דפנות.¹⁶
- השוואה זו שבין הסוכה לבין רשויות שבת היא צעד ראשון בשורה של השוואות המפורשות בסוגיות במסכת סוכה ובמסכת עירובין.¹⁷
- כל אלו מצביעים על מכנה משותף מהותי הקיים בין שתי המסכתות – סוכה ועירובין, ואליו מכוונת הגמרא. בדבריה על הלשון הזוהה המתבקשת בין שני הנושאים, היא מזמנת את הלומד לשים לב לדמיון שביניהם. לצד זאת היא שואלת על הפער הקיים בין השניים, ובכך מניחה את האצבע על ייחוד הסוכה והמבוי.
- שאלה זו הוכפלה והובאה בשתי המסכתות, ובכך נוצרו שני מוקדים. במסכת עירובין הנושא הוא ייחודו של המבוי, ובהתאם הגמרא ממשיכה ומתמקדת בו. במסכת סוכה, הנושא הוא ייחודה של הסוכה, ומיד לאחר ההשוואה לעירובין, ממשיכה הגמרא ודנה במידותיה.¹⁸
- מה בין לשון "פסול" לבין לשון "ימעט"? בלשון "פסול" אין הוראה לאדם מה לעשות. ישנו שיקוף לעובדה שהמציאות כפי שהיא – פסולה. הלשון "ימעט", לעומת זאת, מגדירה לאדם מהי הפעולה המדויקת הנדרשת כדי לתקן, בתיאור האוצר בתוכו את משמעות ההלכה ואת נתיב התיקון למימושה. על מנת להבהיר, נדמיין לעצמנו שתי סצנות מן החיים. חוט חשמל חשוף נעוץ בשקע חשמל, ואב הרוצה לחנך את בנו כיצד להתמודד עם מצב מעין זה. האם יסתפק בהדרכה כיצד לשלפו בזהירות, או שמא יפתח באזהרה במילים כמו 'אסור להתקרב', המצביעות על הסכנה? פשוט הדבר שינקוט בדרך השנייה. הסיבה: קיימת תקלה, וכדי להישמר ממנה יש צורך להגדיר את חומרתה. השאלה כיצד לתקן את התקלה כרגע היא אינה הנושא, והעיסוק בה יבוא על חשבון האמירה הנחוצה שנועדה להזהיר את הבר. סצנה נוספת: מורה המעוניין לקדם את תלמידו ולהעצימו, יתמקד בדרכי תיקון, ופחות בחיווי 'פסול' על תשובות שאינן נכונות. הצהרה חיובית מזמנת משמעות בהגדירה מהי הפעולה המדויקת הנדרשת כדי לתקן.
- בהתאם, מציעה הגמרא בתשובתה הראשונה:
- סוכה דאורייתא – תני פסולה, מבוי דרבנן – תני תקנתא.

¹⁴ ראו בבלי סוכה, ד ע"ב, ובתוספות שם ד"ה עשרה: "והא דבעינן נמי גבי שבת מחיצה עשרה מהכא ילפינן".

¹⁵ משנה סוכה א, א.

¹⁶ כך מבינים רוב הראשונים את עמדת החכמים במשנה בבבלי עירובין, צה ע"א, ובניגוד לרבי יהודה המסתפק במבוי מפולש בשתי מחיצות.

¹⁷ דוגמאות להשוואה: במסכת סוכה (ד ע"ב) הגמרא שואלת האם ההכשר לשבת אף במחיצה קלושה (כמו 'גוד אחית' 'גוד אסיק' וכדו') עשוי להועיל לסוכה?; "אמר רב יהודה: סוכה העשויה כמבוי – כשרה, ואותו טפח – מעמידו לכל רוח שירצה" (שם, ז ע"א); בעירובין (ג ע"א) "צריכא, דאי אשמעינן גבי סוכה – בהא קאמר רבי יהודה, כיון דלישיבה עבידא – שלטא ביה עינא. אבל מבוי, דלהילוך עביד – אימא מודה להו לרבנן..."; "מקצת קורה בתוך עשרים ומקצת קורה למעלה מעשרים, מקצת סכך בתוך עשרים ומקצת סכך למעלה מעשרים, אמר רבה: במבוי – פסול, בסוכה – כשירה. מאי שנא סוכה דכשירה – דאמרינן קלוש, במבוי נמי – לימא קלוש..."; ובעמוד ב: "אמר אביי משמיה דרב נחמן: אמת סוכה ואמת מבוי – באמה בת חמשה", ועוד השוואות רבות.

¹⁸ ראו בבלי סוכה, ב ע"א.

גובה הסוכה והגדרת מידותיה הן מן התורה, ובמצב שכזה הלשון היא 'פסולה'. ההיגיון בכך הוא בדומה למשל שהצענו: המשנה מעמידה את מידות הסוכה כנושא, על חשיבותן וחומרן. הדרך לעשות זאת היא בציון העובדה שבהיעדרן הסוכה פסולה. בשונה מן הסוכה, המידות המתוארות במבוי הן מדרבנן¹⁹ – חומרן אינה גדולה, וממילא אין צורך לדבר על הפסול.

פער זה שבין הפתיחה למסכת סוכה בדפנות שהן מדאורייתא ומנגד הפתיחה למסכת עירובין בדפנות המבוי שהן מדרבנן, הינו מהותי, ונראה שהוא אוצר בתוכו את ההבדל הבא: בסוכה – המבנה הוא הנושא, ותכולתו היא: גובהו, מידת ההצללה של הסכך ומספר המחיצות. אדם יוצא מדירת הקבע, ועובר אל דירת ארעי, אל מבנה שבו הוא מצווה לשהות במשך שבעה ימים – "בְּסֶכֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים, כֹּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בְּסֶכֶת"²⁰. במבנה זה מתחוללת אינטראקציה בינו לבין המרחב בו הוא נתון – בחסותה של השכינה. ב'צאת השנה' או בחג האסיף, בתקופה המגלמת במובנים שונים את סיכום השנה, יוצא האדם מביתו, ויושב בסוכה בחסות השכינה. עוצר, שוהה ומתבונן בהתרחשויות השנה שהייתה, בביתו – במערכת החיים בה הוא נתון, מפנים ומקבל עליהן פרספקטיבה חדשה.²¹ בהתאם לכך, הפתיחה למסכת סוכה היא בציון המידות של מבנה הסוכה, בו מצווה האדם לשבת.²²

¹⁹ מדאורייתא אין צורך בפתח מוגדר שישמש מעבר בין המבוי לרשות הרבים – למבוי מספיקים שלוש מחיצות על מנת שיוגדר כרשות היחיד מדאורייתא, והצד הרביעי יכול להיות פרוץ לחלוטין. לצד זאת, חכמים הוסיפו שני תנאים על מנת להחשיב את המבוי כרשות היחיד: א) קיומו של פתח כמעבר מוגדר בין המבוי לרשות הרבים, המבדיל ומבחין ביניהם. ב) עירוב ושיתוף בני המבוי יחד, על ידי הנחת "שיתופי מבואות".

²⁰ ויקרא כג, מב.

²¹ להרחבה ראו מאמרי, "חנייה ראשונה בסוכות", באתר התנ"ך של מכללת הרצוג: <http://www.hatanakh.com/sites/herzog/files/herzog/%D7%A1%D7%95%D7%9B%D7%95%D7%AA.pdf>. תמצית הדברים: התורה מצווה על הישיבה בסוכה, והיא גם טוענת אותה במשמעות: "בְּסֶכֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כֹּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בְּסֶכֶת: לְמַעַן יִדְעוּ דַרְתֵּיכֶם כִּי בְּסֶכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא כג, מב-מג). קשה להלום את האבחנה שמדובר בסוכות בהן ישבו ישראל בשנות הנדודים במדבר, מכיוון שאין ולו פסוק אחד המתאר ישיבה בסוכות במהלך נדודי המדבר. מנגד, ישנם פסוקים רבים המתארים את העם כמי שיושב באוהלים. לפיכך נראה שהתיאור "כִּי בְּסֶכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" מכוון לפסוקי ספר שמות, אל תיאורי היציאה ממצרים, בהתאם עלינו לזהות לצדם התרחשות נוספת, משמעותית דיה כדי לייסד בעבורה מועד ורגל. מהי? סוכות הוא מקום החנייה הראשון, של עם ישראל במדבר, ומנוחה זו מזמנת אותם לעמדה רוחנית חדשה. יציאת מצרים מגלמת את המעשה הא-לוהי שלווה ביד חזקה אותות ומופתים, ואילו הישיבה בסוכות מגלמת את מקום החנייה – בה ישבו, נחו, והפנימו את מה שעבר עליהם. לימים שתי העמדות מוצאות את ביטוין בשני חגים שונים: חג הפסח/המצות כמי שמנציח את היציאה ממצרים – "בְּהוֹצִיאִי", וחג הסוכות כמי שמגלם את התנועה הנוספת הנלווית אל היציאה – "הוֹשַׁבְתִּי" – העצירה וההפנמה, האוצרים בתוכם את הסיפור הפנימי, התודעתי, הנחגג בחג זה. ולדורות, ישראל יבנו סוכות בדומה לחנייתם הראשונה בסוכות, בהן תתחולל אינטראקציה בין האדם לבין המרחב בו הוא נתון – בחסותה של השכינה. ב'צאת השנה' או בחג האסיף, בתקופה המגלמת במובנים שונים את סיכום השנה, יוצא האדם מביתו, ויושב בסוכה – עוצר, שוהה ומתבונן בהתרחשויות השנה שהייתה, בביתו, במערכת החיים בה הוא נתון, ובמקומה של השכינה בכל אלו.

²² בהתאמה, מבנה המשניות במסכת סוכה בנוי כך שהוא פותח בהגדרת המבנה – הסוכה – ורק במעגל שני, בפרק השני – מצווה האדם להיכנס ולשבת בסוכה, ומפורטות הלכות הישיבה בה.

בשבת, לעומת זאת, המהות איננה בית או מבנה. הנושא הוא המקום, או הרשות, בה נתון האדם.²³ המפגש הראשון של עם ישראל עם הלכות 'שבת' נזכר בהקשר לאיסור היציאה ממקומם על מנת ללקט את המון: "וְאָמַר יְהוָה אֵל יִצְחָק אִישׁ מִמְקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי." 24 השפעה הוכן מבעוד יום, ביום השישי, ובשבת הברכה מצויה במקומו של האיש – שכתוצאה מכך אינו נצרך לצאת ממקומו. ממקור זה למדו חז"ל על איסור תחומין בשבת,²⁵ בו הנושא הוא ה'מקום' בו שובת האדם, במובנו המורחב. ממקור זה גם למדו חלק מן הראשונים על מלאכת הוצאה.²⁶ בהתאם לכך הם מסבירים את השימוש בלשון "הוצאה", כמי שנלמדה מפסוק זה.²⁷ מקור נוסף בפסוקים, ממנו למדה הגמרא על מלאכת הוצאה, הוא קריאת משה לעם לחדול מלהעביר את תרומותיהם לבניית המשכן: "וַיֵּצְאוּ מִשָּׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחְנֵה לְאֹמֶר, אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה לְתַרְוֹמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּפְלְאוּ הָעַם מִהֲבִיאוֹ. וְהַמְּלָאכָה הַיְתֵה דִּים לְכָל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר." 28 על כך אומר רבי יוחנן: "משה היכן הוה יתיב? במחנה לוי, ומחנה לוי רשות הרבים הוא, וקאמר להו לישראל: לא תפיקו ותיתו מרשות היחיד דיכדו לרשות הרבים." 29 גם באמירה זו משתקפת העובדה שהנושא אינו מבנה, כי אם מקומו של האדם היחיד, בהנגדה לרשות הרבים שהיא מקומם של הרבים.³⁰ בשונה מן הסוכה שקיימת בה מצוות ישיבה, וקיימות בה הלכות הנוגעות לבנייתה (כגון "תעשה ולא מן העשוי"), אין בשבת מצווה לשבת ברשות היחיד וגם אין משמעות לדרך בנייתן של המחיצות. מעמדן הוא – כמי שמרחיבות את מקומו של האדם – כפי מידתה של הרשות בה הוא נתון. בהתאם לעובדה שהמוקד בשבת הוא אינו המחיצות, ניתן להבין מדוע בחר רבי יהודה הנשיא לפתוח את מסכת עירובין במחיצות שהן מדרבנן.³¹

כעת נחזור אל לשון הפסול והתיקון. לשון הפסול במחיצות הסוכה שהן מן התורה מובנת, כמי שמורה על חשיבותן ועל חומרתן. מה מקופל בשיוך הלשון תיקון אל הלכה שהיא מדרבנן? ציונו של תיקון מצביע על הפעולה הנדרשת על מנת להכשיר את המחיצות. בניגוד ללשון "פסולה" שהיא לשון כללית המתאימה להלכות רבות, ניסוחה של הפעולה הנדרשת מדויק, והוא אוצר בתוכו את משמעות

²³ ביטוי מובהק לכך מצוי בעובדה שבשבת עמוד גבוה עשר ורחב ארבעה נחשב כרשות היחיד, ואילו בסוכה "בעיני מחיצות ניכרות וליכא..." (בבלי סוכה, ד ע"ב).

²⁴ שמות טז, כט.

²⁵ בבלי עירובין, נא ע"א: "הני אלפים אמה היכן כתיבן? דתניא: 'שבו איש תחתיו' – אלו ארבע אמות, 'אל יצא איש ממקומו' – אלו אלפים אמה".

²⁶ תוספות, עירובין יז ע"ב, ד"ה לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, ועוד שורה של ראשונים.

²⁷ הלשון "אל יצא" בהוראה של הוצאה, תתפרש לפי זה כאיסור יציאה עם כליו בשבת ללקוט את המון.

²⁸ שמות לו, ו-ז.

²⁹ בבלי שבת, צו ע"ב.

³⁰ איסור מפורש על הוצאה מרשות ברשות בשבת מופיע בספר ידמיהו (יז, כא-כב): "כֹּה אָמַר ה', הַשְּׁמֵרוּ בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל תִּשְׂאוּ מִשָּׂא בַיּוֹם הַשַּׁבָּת וְהִבַּאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם. וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ, וְקִדְשֶׁתֶם אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת כְּאִשְׁרֵי צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם".

³¹ כך גם ניתן להבין מדוע הלכות מחיצות בשבת קלות יותר מהלכות המחיצות בסוכה. בשבת 'צורת הפתח' כמו גם הכללים "גוד אחית" ו"גוד אסיק" מאפשרים לוותר על מחיצות מוחשיות. בסוכה יכולת זו מוגבלת יותר. בהמשכו של פרק זה, נדייק יותר את משמעות הבחירה של רבי יהודה הנשיא לפתוח את מסכת עירובין במחיצות שהן מדרבנן.

ההלכה. ניסוח זה מתאים להלכה שהיא מדרבנן בהקשר לאופייה המביא לידי ביטוי ביתר שאת את המושג – תורה שבעל פה.³²

זיהוי זה, מזמין אותנו לנסות ולהבין מה מקופל בפעולת המיעוט שבה פותחת מסכת עירובין (אזכורה הוא שלוש פעמים ביחס לשתי הלכות). מהו ההיגיון המשוקע בה? כאמור, ההנחה היא שפעולה זו אוצרת בתוכה את העיקרון המארגן של שתי ההלכות שבמשנה. המבוי באופן בסיסי הוא רשות היחיד, אבל מכיוון שהוא משמש את הרבים, ויש חשש שמא ייטשטש הפער בינו ובין רשות הרבים הסמוכה לו, תיקנו חכמים לבדל אותו מרשות הרבים באמצעות קורה, ולמעט את רוחבו של הפתח לעשר אמות ולא למעלה מכך. טענתנו היא שייעודו של מיעוט כפול זה הוא לשוות למבוי מעמד של מעין מבנה. כך עולה מן הניסוח: "מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט" המתייחס אל המבוי בעצמו, על אף העובדה שלמעשה המיעוט הוא לקורה המונחת מעליו. ייחוס גובה למבוי ובהתאם פעולת מיעוט ביחס אליו, משווים לו מעמד של מעין מבנה שיש לו תקרה, ובהתאם הגמרא מדברת על הצורך בהיכר – בשליטת העין ביחס אליו, בדומה לשליטת העין של היושב בסוכה ביחס לסכך שמעליו.³³ ההלכה הנוספת – למעט את רוחב הפרצה ולהפוך אותה למחיצה שיש בה פתח, מצטרפת גם היא אל ההלכה הראשונה, ולמעשה שתיהן יחדיו מבדילות בין צורת המבנה של המבוי לבין רשות הרבים הסמוכה לה. ועדיין יש לשאול – מה הביא את החכמים לבדל את המבוי מרשות הרבים דווקא בצורה זו? התשובה לכך נוגעת בליבה של מסכת עירובין. עצם השם, 'עירובין', מצביע על עירובם ועל שיתופם של הרבים במקום בו הם נתונים. המסכת פותחת במבוי המורכב מכמה חצרות, ובהמשך הנושא הוא תקנות חכמים – עירובי חצרות, שיתופי מבואות ועירובי תחומין. כלומר, בניגוד למסכת שבת שבה רשות היחיד היא מקומו של היחיד, רשות היחיד המוצגת במסכת זו, היא מקום המכיל את הרבים המצויים יחד במתחם משותף ומגודר. תקנות חכמים שונות נועדו ליצור מערכת חיים מחוברת ומשותפת לכולם. השיתוף הוא במידת הערבות המתקיימת בין האנשים, הבאה לידי ביטוי בכך שהם מניחים

³² בבסיס הדברים עומדת העובדה שתורה שבכתב כתובה בשפה גולמית, ולעומתה תורה שבעל פה מכילה חיבור למציאות, שיוך לעולם המעשה, ולצד זאת ביטוי למשמעות ולממד פנימי. כך עולה ממקורות רבים בחז"ל. המחשה ממדרש: "המשנה מסטורן שלו של הקב"ה, ואין הקב"ה מגלה מסטורן שלו אלא לצדיקים, שנאמר 'סוד ה' ליראיו' (תהילים כה, יד)..." (תנחומא, פרשת וירא, סימן 1). מדרש זה רואה במשנה (כביטוי לתורה שבעל פה) את סוד ה' השמור ליראיו. סוד זה מוגדר במדרש שיר השירים כדודיו של הקב"ה: "כי טובים דודיך מיין... שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן חביבין דברי סופרים כדברי תורה, מה טעם וחכם כיון הטוב? חברייה בשם רבי יוחנן: חביבין דברי סופרים מדברי תורה שנאמר 'כי טובים דודיך מיין' (שיר השירים רבה, פרשה א). בדומה לרעיה המדברת על נתינת דודיה – "שם אתן את דודי לך" – את הוויית נפשה, כך דודיו של הדוד מגלמים את הווייתו הפנימית. חביבות תורה שבעל פה הנוכרת במקורות שונים קשורה להווייה זו. וברב קוק: "תורה שבעל פה מונחת בעצם אופיה של האומה [...] בהתגלותה נמוכה היא תורה שבעל פה מתורה שבכתב [...] אבל בצורה הפנימית הלא התורה ניתנה לישראל בשביל סגולתם הפנימית העליונה, הרי גרמה סגולה אלוקית גנוזה זו להופעת תורה מן השמים עליהם, ונמצאת עליונה תורה שבעל פה בשורשה משורש תורה שבכתב, חביבין דברי סופרים יותר מדברי תורה" (הרא"ה קוק, אורות התורה, א, א).

ובהקשר של קורת המבוי: אומנם, גם ההלכה מן התורה המגבילה את גובהה לעשרים אמה אינה מפורשת בכתוב והיא נלמדת בתורה שבעל פה, יחד עם זאת שיוכה כהלכה שהיא מן התורה הביא את החכמים לעצב ולשמר בה את תכונותיה של תורה שבכתב – בלשון גולמית שתוארה גולמיים – לא מעובדים ולא מפורטים. לעומת זאת, עצם קיומו של מעין מבנה במבוי הוא יצירה ייחודית של חכמים, הוא מביא לידי ביטוי את הממד של תורה שבעל פה באופן משמעותי יותר, ובהתאם חכמים נתנו לכך ביטוי.

³³ בבלי עירובין, ג ע"א.

דברי מאכל שכולם שותפים בהם. לא באוסף אקראי של אנשים מדובר, כי אם במרחב שהרבים נתונים בו במערכת חיים אחת בה נוצרת מעין קהילה. ובאופן מעמיק יותר: בכל מקום שכתוב בתורה שלא לעשות מלאכה בשבת, יש גם הוראה חיובית קודמת על עשיית מלאכה בששת הימים.³⁴ עובדה זו מצביעה על מהותן של מלאכות שבת כמי שמשמשות לבניינו של עולם. מלאכה בשבת היא מלאכת מחשבת, והשביתה ממנה מייצרת כלפיה עמדה חדשה: דיוק וקשב אל הממד הא-לוהי שבה, ומתוך כך עיצוב מחודש של העשייה בששת ימי המעשה. בהתאם לכך ניתן להתבונן במלאכת ההוצאה. המופע הראשון להלכות שבת בתורה הוא כאמור: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי"; אין צורך לצאת ולבקש אחר הברכה, אלא היא מצויה במקומו של האדם – הפנימי, האחד והמחובר. בהתאם לכך, במסכת שבת ישנו עיסוק רב במלאכת הוצאה, ודווקא בה בחר רבי יהודה הנשיא לפתוח את משניות המסכת. מסכת עירובין הולכת צעד נוסף ומדברת על תיקון חברתי עתידי שבמהלכו נוצרים מעגלי חיבור ההופכים חצר – ולאחר מכן גם מבוי המכיל אוסף של חצרות לרשות יחיד – למערכת חיים אחדותית. במעגלים נוספים מתקיימים חיבורים כמו בעירובי תחומין – בין ערים ובין תחומים רחוקים. כעת נחזור אל הלשון "ימעט" התוחמת את המבוי ומייצרת סוג של מבנה, ונוכל לזהות את ייעודו כמי שיוצר ערבות ושיתוף בין הרבים הנוכחים במבוי ובחצרות שסביבו.

ד. תירוץ שני - לכידות המשנה

ואיבעית אימא: בדאורייתא נמי תני תקנתא.
מיהו, סוכה דנפיש מילתה פסיק ותני פסולה,
מבוי דלא נפיש מיליה - תני תקנתא.

בתירוץ השני מניחה הגמרא שהחלוקה בין שתי הלשונויות אינה תלויה במעמדן של ההלכות כדאורייתא או כדרבנן. בהתאם, גם בהלכה מן התורה תיתכן לשון 'תקנתא', וגם בהלכה מדרבנן תיתכן לשון 'פסול'. בתשובה זו השאלה – האם הלשון היא 'פסולה' כמי שמביעה חשיבות וחומרה, או לשון תיקון כמי שמביעה מכוונות וציון משמעות, תלויה בדבר אחר: האם הפעולות הנדרשות משתנות מהלכה להלכה בהתאם לתיקון המיוחד לה ("נמיך", "יגביה", "יוסיף", "יצל"), או שהפעולה היא אחת ("ימעט"). פעולות משתנות אלו הן ביטוי לצורות השונות של סוכה הנזכרות במשנה,³⁵ ושימוש בהן היה מעמעם את קיומו של נושא אחד הנוכח בליבה של המשנה – מבנה הסוכה, על חשיבותו וחומרתו. כיוון שכך, דחו החכמים את הריבוי ובחרו בלשון אחת לכולן – "פסולה". בשונה מכך נוסחו הפעולות השונות במשנה בעירובין בלשון אחת – "ימעט" (ביחס לגובהה וביחס לרוחב פתחה), ובכך מגולמת העובדה שממשותו של המבנה היא אינה הנושא, ובהתאם לא נזכרות הגדרות שונות המעמידות צורות

³⁴ כך לדוגמא: "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת ל-ה' א-להיך. לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך" (שמות כ, ח-ט).

³⁵ לאורך הפרק נזכרות צורות שונות ומגוונות של סוכות, והלשון בהן היא 'פסולה' או 'כשרה'. לדוגמא, במשנה א: סוכה גבוהה, סוכה נמוכה, שאין לה שלוש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה. במשנה ב: סוכה תחת האילן. במשנה ג: סוכה שפרסו עליה את הסדין; וכך עד סוף הפרק.

שוונות של מבנים. המוקד בעירובין הוא בעצם הפיכתו של המרחב למעין מבנה המאפשר את החיבורים המתקיימים בין בני האדם הנתונים בו. במובן זה הלשון האחת 'מעט' היא ביטוי נאמן לעובדה זו.

ה. סוף דבר

סוגיה זו מציבה שאלה: מה בין לשון 'פסול' הפותחת את מסכת סוכה, לבין הלשון 'מעט' הפותחת את מסכת עירובין? הטענה במאמר זה הייתה לזהות בה שאלת מהות המשמשת כמבוא לשתי המסכתות. במוקדה, תהייה על משמעות מחיצות הסוכה בהשוואה למשמעות מחיצות השבת. שתי תשובות הן לגמרא ביחס להבדל שביניהן.

בראשונה מבחינה הגמרא בין מחיצות הסוכה שהן מן התורה, לבין גובהו ורוחבו של פתח המבוי שהוא מדרבנן. הנושא בסוכה הוא המבנה, ובהתאם אדם נתבע לעזוב את ביתו לשבעה ימים ולבוא בגבולה של הסוכה. הלשון "פסולה" שבמשנה, מציינת את חשיבותן ואת חומרתן. בשבת, לעומת זאת, המהות איננה בית או מבנה, וממילא גם לא המחיצות. הנושא הוא המקום או הרשות בה נתון האדם, וייעודן של המחיצות הוא להרחיב ולתחום את גבולו. למחיצות מעין אלו, לא מתאימה הלשון "פסולה" כי אם לשון רכה כמו "מעט". ובמובנה החיובי: לשון המתארת את התיקון המדויק מתאימה להלכות שהן מדרבנן, כמי שאוצרות בתוכן את הפירוט הדיוק והמשמעות המגולמים בדברי חכמים בתורה שבעל פה. במובן זה, השימוש בפועל "מעט" כמענה לגובהו של המבוי ולעובדה שהוא פרוץ, משווים לו מעמד של מעין מבנה, ובכך יוצרים את הערבות והשיתוף בין הרבים הנוכחים בו.

בתשובתה השנייה סבורה הגמרא שניתן לדבר בלשון של תיקון המצביעה על מכוונות ומשמעות גם בהלכה שהיא מהתורה, ומנגד גם בהלכה מדרבנן תיתכן לשון 'פסול'. למעשה ההבדל בין הסוכה לבין המבוי יהיה ריבוי פעולות כביטוי לצורות שונות של סוכה המעמידות את מבנה הסוכה בחומרתו ובחשיבותו, לבין פעולה אחת (מעט), המגלמת את העובדה שמממשות המבנה היא אינה הנושא. המוקד הוא בהפיכתו של המרחב למעין מבנה המייצר ערבות וחיבור בין האנשים הנוכחים בו, ומהווה מודל מפותח של רשות היחיד.

בפתח דברינו הגדרנו את הסוגיה כ'סוגיית מבוא', וכעת נגדיר את האמירות המשתקפות בה: בפתח של מסכת סוכה מוצבות שתי אמירות יסוד: "צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי"³⁶ – במבנה שהלכותיו הן מן התורה ובו מתקיימת אינטראקציה בין האדם לבין המרחב בו הוא נתון – בחסות השכינה. אמירה נוספת: הלכות מבנה הסוכה מביאות לידי ביטוי ממדים שונים הבאים לידי ביטוי בישיבה בה, ועובדה זו מזמינה את לומד המסכת לזהות את העושר ואת ריבוי ההלכות, הרוקמות את טיבה של ההתרחשות – בין האדם לבית ולמרחב בו הוא נתון, בין האדם לבין השכינה הנוכחת במרחב זה.

ובפתחה של מסכת עירובין: זיהוי עיקרון הליבה בהלכות עירובין – באדם הנתון במקומו, וברשות המרחיבה ותוחמת את גבולו. לצד זאת, תקנו חכמים למעט את המבוי הגבוה והפרוץ, ובכך ליצור מעין מבנה המאפשר את קיומה של מערכת חיים המחברת בתים וחצרות לרשות יחיד אחת. הלכה זו היא ביטוי נאמן ליחודה של המסכת, כמי שמערבת ומשתפת את הרשות, ויוצרת מערכת חיים שלימה – המחברת בתים, חצרות ועד המבוי – לכלל רשות היחיד האחת, ובאופנים נוספים היא

³⁶ בבלי סוכה, ב ע"א.

מתרחבת עד לעירוב תחומין. תובנה נוספת העולה מתשובתה השנייה של הגמרא, מזהה את המבוי כסוג של מבנה שחשיבותו אינה בממשותו, כי אם בעצם קיומו כמי שמחולל את הערבות בין האנשים הנתונים בתוכו. העמדתו בפתחה של מסכת עירובין היא צעד ראשון בבחירתם של החכמים ליצור את החיבורים דרך העירוב והשיתוף, ההופכים מעתה להיות אבני דרך בבנייתה של האומה.